

SUBOTICA—UTOČIŠTE MULTIKULTURALNE KOEGZISTENCIJE

Tamás Korhecz

1. Uvod

Osnivači Organizacije Ujedinjenih Nacija su bili duboko ubeđeni da će druga polovina dvadesetog veka biti era individualnih ljudskih prava. Smatrali su da će međunacionalni konflikti i manjinsko pitanje automatski nestati sa zaštitom univerzalnih ljudskih prava svakog pojedinca, bez obzira na rasu, veru ili etničku pripadnost. I pored izvornog značaja univerzalnih ljudskih prava, čini se da su osnivači pogrešili.¹ Činjenica je da čak i u najdemokratičnijim državama, sa izvanrednom reputacijom u pogledu zaštite ljudskih prava, kao što su Belgija, Francuska, Kanada ili Ujedinjeno Kraljevstvo, etnička pripadnost postaje odlučujuća mobilizirajuća snaga, koja prevazilazi klasne interese i ideologiju.² Krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina dolazi do pomeranja u teoriji i u međunarodnom pravu.³ Prihvaćeno je stanovište da istinska jednakost pojedinaca koji imaju različitu kulturu, jezik, etnicitet i religiju nije moguća bez diferenciranog tretmana i garantovanja grupno diferenciranih prava. Multietničke države trebale bi da se prilagode nacionalnoj šarolikosti te da obezbede efektivno sudelovanje manjina u odlučivanju, naročito u pitanjima koja se tiču njihovog specifičnog identiteta.⁴

Koja je uloga lokalnih samouprava u višenacionalnim državama? Ima li na lokalnom nivou mesta politici koja se značajno razlikuje od politike na državnom nivou? Može li lokalna samouprava grada u kojoj brojčano dominira nacionalna manjina da ublaži i balansira diskriminativnu politiku centralnih organa? Ovo su neka od najvažnijih pitanja ove studije i analize politike lokalne samouprave grada Subotice u Jugoslaviji. Ovaj tekst

¹ Pogrešan pristup pitanju je uočen čak i u Kapotortijevoj studiji za UN o manjinama. Frančesko Kapotorti, "Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities", UN, Sales No.E.78.XIV.1, Uvod, st. iii.

² Natan Glazer, "From Class-Based to Ethnicity Based Politics", u knjizi Daniel J. Elazar, *Governing Peoples and Territories*, The Jerusalem Institute for Federal Studies, Jerusalem, 1982, str. 47-50

³ Veliki broj međunarodnih konvencija i dokumenata je usvojeno od 1990. godine u cilju zaštite nacionalnih manjina. Među najznačajnijima treba spomenuti: Deklaraciju UN o pravima lica koja pripadaju nacionalnim ili etničkim, religijskim ili jezičkim manjinama (1992), Kopenhagenski dokument KEBS-a (1990), Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina Saveta Evrope (1994).

⁴ Vidi Deklaraciju UN o pravima pojedinaca koja pripadaju nacionalnim ili etničkim, religijskim ili jezičkim manjinama (1992), UN Generalna skupština, rezolucija 47/135, član 2, stav 3.

ne pretenduje da bude svestrana analiza šestogodišnje prakse opozicione lokalne samouprave u Subotici koja je vođena od strane nacionalnih političkih stranaka vojvođanskih Mađara. U središtu naše pažnje biće analiza politike lokalne samouprave u finansiranju kulture i u zapošljavanju i imenovanju lokalnih funkcionera. Izabrali smo da analiziramo ove oblasti iz razloga jer su one nacionalno osetljive i tiču se osnovnog problema: kako istovremeno diferencirati a ne diskriminirati?

Studija ima sledeću strukturu. U prvom delu rada upoznaćemo čitaoca sa osnovnim demografskim i socio-ekonomskim karakteristikama stanovništva u Subotici, te pravnom regulativom međunacionalnih odnosa. U drugom i trećem delu rada sledi kratak opis problema sa kojima se morala suočiti lokalna samouprava u Subotici, te ciljeva opisane politike. Četvrti i peti deo rada je posvećen opisu sprovođenja ove politike, dok šesti deo sadrži zaključke.

2. Pozadina problema – uslovi u Subotici

2.1. Kratak osvrt na istoriju: socio-ekonomski i politički uslovi

Grad Subotica (mađarski naziv je Szabadka) nalazi se nekoliko kilometara južno od granice sa Republikom Mađarskom. Subotica je drugi po veličini grad u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini (APV), Republika Srbija, Federativna Republika Jugoslavija, sa više od 100.000 stanovnika. Prvi pisani izvori o naselju potiču iz XIV veka. Do Trianonskog mirovnog sporazuma (1920. godine), grad zajedno sa celokupnom teritorijum današnje Vojvodine pripada Mađarskom kraljevstvu, odnosno Austougarskoj monarhiji.⁵ Današnja nacionalna šarolikost grada, pa i cele regije rezultat je naseljavanja u XVIII i XIX veku nakon oslobođenja od Turske okupacije koja je ostavila celu regiju gotovo opustošenu. Neovisno od činjenice da je nacionalni sastav Subotice prilično izmenjen u poslednja dva stoleća, stalno su prisutne tri i danas najznačajnije nacionalne grupacije. Mađari, Hrvati (Bunjevci) i Srbi žive zajedno u Subotici već vekovima. U ovom periodu suživot nije uvek bio pošteđen konflikata. Istorija Vojvodine je istorija borbe za dominaciju između tri najbrojnije nacije u Vojvodini: Srba (Južnih Slovena), Mađara i Nemaca. Tužna poglavlja ovih konflikata su obeležena krvavim okršajima za vreme Rakocijevog ustanka (XVII vek), Mađarske građanske revolucije 1848/49. godine i za vreme racije u Novom Sadu 1942. godine. Sa manje ili više surovosti nacionalni lideru su često težili eliminaciji višenacionalnog karaktera regije, te ostvarivanju dominacije sopstvene nacije nad ostalima. Za ove vođe višenacionalna Vojvodina je predstavljala prepreku na putu izgradnje nacionalne države. Nakon Drugog svetskog rata, za vreme socijalističke Jugoslavije, barem deklarativno, vođena je politika zaštite manjina i nacionalne ravnopravnosti. Prava nacionalnih manjina su nakon Drugog svetskog rata doista bila široko garantovana u Vojvodini do 1988. godine, do dolaska Slobodana Miloševića na vlast.

U periodu nakon 1990. godine Suboticu i širi region karakterišu sledeći najznačajniji procesi: uvođenje višepartijskog sistema, jaka centralizacija, senka srpsko-hrvatsko-

---

⁵ Izuzev perioda turske okupacije u XVI-XVII veku.

muslimanskog međuetničkog rata u susedstvu, ekstremni nacionalizam, ekonomska kriza i pad životnog standarda, naseljavanje velikog broja srpskih izbeglica iz ratom zahvaćenih područja i emigracija nesrpskog stanovništva (Mađara i Hrvata) iz Vojvodine.

2.2. Nacionalni sastav Subotice i glavne karakteristike etničkih grupa u Subotici

Prema poslednjem popisu stanovništva iz 1991. godine, nacionalni sastav stanovništva opštine Subotica je sledeći: Mađari (64.277 ili 42,6%), Hrvati i Bunjevci⁶ (33.808 ili 22,4%), Srbi i Crnogorci (25.090 ili 17%), Jugosloveni⁷ (22.746 or 15%). Iz ovih podataka je očigledno da je Subotica zajednica tri brojčane zajednice: Mađara, Hrvata-Bunjevaca i Srba. Vredi zapaziti da je Subotica istovremeno demografski, kulturni i politički centar mađarske i hrvatske nacionalne zajednice. Otprilike 1/3 svih Hrvata i 1/5 svih Mađara u Jugoslaviji živi u Subotici. U poslednjih nekoliko decenija ukupan broj stanovnika je gotovo ostao nepromenjen dok se nacionalni sastav grada malo značajnije izmenio. Broj Srba, Crnogoraca i Jugoslovena je povećan, dok je broj i procenat Hrvata i Mađara nešto opao. Nakon 1991. godine, više od deset hiljada srpskih izbeglica se naselilo u Subotici, dok je više hiljada Mađara i Hrvata napustilo grad, pre svega zbog političke i ekonomske situacije u Jugoslaviji.

Najbrojnija nacionalna zajednica u Subotici su Mađari. Mađari govore mađarski jezik, kao maternji jezik, ali izuzev starijih osoba u etnički gotovo homogenim naseljima kao što su Čantavir, Šupljak, Bački Vinogradi, Hajdukovo, svi Mađari govore i srpskohrvatski jezik. Ogromna većina Mađara je rimokatoličke veroispovesti, dok je njih nekoliko stotina reformatske veroispovesti. 69% Mađara u Subotici živi u samom gradu, dok 31% živi u okolnim agrarnim naseljima. Mađari u Subotici su uglavnom potomci seljaka bezemljaša i sitnih paora, pošto se nakon promena granica 1920. godine, veliki deo mađarskog plemstva i građanske klase opredelio da se preseli u Mađarsku. Nakon Drugog svetskog rata na hiljade Mađara iz ruralnih i siromašnih delova Banata naselilo se u Suboticu. Ovi ljudi su se glavnom zaposlili u industriji. Zahvaljujući ovom naseljavanju ukupan broj i procenat Mađara ostao je gotovo isti, unatoč asimilaciji (naročito preko mešovityh brakova) i ekstremno niskom natalitetu.

Hrvatsko-bunjevačko stanovništvo Subotice broji oko 35.000 lica odnosno 22% ukupnog stanovništva. Bunjevci, odnosno Hrvati, žive oko Subotice počev od kraja XVII

⁶ Etno-kulturalno poreklo Bunjevaca je predmet diskusije, ali je manje-više sigurno da ih njihov jezik, kultura i religija čini delom hrvatskog nacionalnog korpusa. Gotovo da nema nikakve kulturne, jezičke ili religijske razlike između stanovnika Subotice, koji se deklariraju kao Hrvati, i onih koji se deklariraju kao Bunjevci. Svi oni koji sebe nazivaju Hrvatima, tvrde da su oni Hrvati – Bunjevci. Između popisa iz 1981. i 1991. godine broj onih koji su se opredelili kao Bunjevci je višestruko povećan, dok je broj Hrvata značajno opao. To se objašnjava konfliktom između Srba i Hrvata u Hrvatskoj, koji je izbio 1990/1991. Sa skrivanjem svog porekla Hrvati u Subotici, odnosno u Srbiji, hteli su da izbegnu moguću odmazdu od strane srpskih militantnih nacionalista i paramilitarnih snaga.

⁷ Jugosloveni nisu zasebna etnička grupa. Oni koji su se opredelili kao Jugosloveni su najčešće lica koja potiču iz višenacionalnih, mešovityh brakova.

veka. U Vojvodini oni su tradicionalno koncentrisani u okolini Subotice, ali žive i u pojasu oko granice Srbije i Mađarske na obe strane granice, u trouglu Sombor–Baja–Subotica. 34% Hrvata Bunjevaca živi u okolnim selima, dok 66% živi u samom gradu. Bunjevci su tradicionalno zemljovlasnici, ali su mahom imućniji od Mađara. Bunjevci prvenstveno govore srpski (srpsko-hrvatski) jezik, sa posebnim ikavskim dijalektom, koji je karakterističan i za Hrvate u Dalmaciji, i koriste latinicu. Hrvati–Bunjevci postepeno gube svoj jezik i dijalekt pošto nemaju mogućnost za obrazovanje na maternjem jeziku, niti praktično postoje sredstva javnog informisanja na Hrvatskom jeziku. Hrvatski jezik se pre svega koristi u okviru Rimokatoličke crkve. Veliki deo bunjevačkog stanovništva, mahom stariji ljudi, govori takođe mađarski jezik. Hrvati Bunjevci su tradicionalno i isključivo rimokatolici. Prirodni priraštaj Bunjevaca je takođe izuzetno nizak, što je uz mešovite brakove dovelo do smanjenja njihove populacije. Srpsko-hrvatski rat i raspad Jugoslavije doveli su do znatnog pogoršanja položaja Hrvata–Bunjevaca u Subotici. Mnogi Hrvati su smenjeni sa visokih položaja u državnom aparatu, obrazovanju i privredi u državnom vlasništvu. U ovakvom okruženju, pribijajući se od anti-hrvatskog raspoloženja, mnogi Hrvati su prikrili svoje poreklo tvrdeći da su Bunjevci poseban narod koji tradicionalno živi u Subotici. Počev od 1990. godine, mnogi Hrvati su napustili Suboticu i emigrirali pre svega u Hrvatsku.

Iako Srbi već vekovima žive u Subotici, većina subotičkih Srba naselila se u region nakon Drugog svetskog rata. Crnogorci su se naselili u Suboticu isključivo nakon Drugog svetskog rata. Poslednja velika kolonizacija Srba u Subotici dogodila se u periodu između 1991-1998. godine. Ovu grupu čine izbeglice iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Subotički Srbi govore srpski jezik i ne računajući neke starije osobe, starosedeoce, uglavnom ne govore mađarski jezik. Srbi i Crnogorci su pravoslavne vere. Veliki deo Srba (75%) i Crnogoraca (85%) stanuje u samom gradu, pa tako u okolnim seoskim naseljima živi samo mali procenat ove populacije. Razlog ovakve strukture leži u činjenici da mnogi subotički Srbi i Crnogorci nisu starosedeoci u Subotici, pa tako i ne rade u većem broju u agraru. Srpska populacija je zastupljena u državnim organima, policiji i sudovima daleko iznad svog udela u stanovništvu Subotice.

Na ovom mestu nemam nameru da detaljno analiziram položaj Jugoslovena, ali su osnovne napomene nužne, budući je reč o populaciji od 22.000 lica. Kao što je već pomenuto, populacija Jugoslovena nema zajedničke etno-kulturalne osobenosti, stoga ih u teorijskom smislu ne možemo smatrati etničkom skupinom ili narodom. Ova lica su uglavnom deca iz nacionalno mešanih brakova. Iako su uopštavanja često opasna, ipak brojke govore da se ova lica uglavnom školuju na srpskom jeziku, koriste srpski jezik i skloni su prihvatanju većinske (na nivou države) srpske kulture.

2.3. Prava manjina – pravni okvir

Standardi manjinskih prava su znatno smanjeni nakon što je Milošević došao na vlast. Sem toga, ove promene su dovele do sveopšte centralizacije društvenog života. U okviru ovog procesa centralizovani su svi nivoi obrazovanja, obrazovanje nacionalnih manjina na maternjem jeziku, službena upotreba manjinskih jezika, elektronski mediji, unutrašnji poslovi. Ove delatnosti sada spadaju u isključivu nadležnost republičkih organa.

Autonomne pokrajine i opštine se izgubile gotovo sve svoje ranije (široke) nadležnosti.⁸ Ovdje se ne može prikazati svaki detalj sveopšte centralizacije u Srbiji, ali ću predočiti neke karakteristične primere. Republički *Zakon o sredstvima u svojini republike* praktički je prisvojio svojinska prava opština i nacionalizovao čak i buduću svojinu opština.⁹ Na ovaj način Gradska kuća u Subotici i sva komunalna postrojenja su postali državna svojina. Opštine imaju samo neka prava korišćenja u vezi ove imovine, ali i ova prava su uslovljena odobrenjem centralne vlasti. Na sreću, u praksi republička administracija nije u mogućnosti da u celosti kontroliše ovu pozamašnu imovinu, pa stoga faktički opštine imaju šire nadležnosti nego što im na osnovu slova zakona pripada.

Drugi karakteristični primer ogromne centralizacije je osnovno i srednje obrazovanje. Isključivo pravo osnivanja osnovnih i srednjih škola (uključujući obrazovanje manjina) pripada republičkoj vladi. Nadalje, školski odbori i direktori su isključivo imenovani od strane centralne vlade, kao što je i pripremanje jedinstvenog plana i programa rada u školama u isključivoj nadležnosti republičke vlade.

Kratko rečeno, u uslovima kada ekstremni nacionalizam dominira politikom vlade u Beogradu, centralizacija je pogoršala položaj manjina u svakom pogledu.

Ustavi Jugoslavije i Srbije garantuju široku lepezu prava nacionalnih manjina: pravo na obrazovanje na maternjem jeziku,¹⁰ pravo na službenu upotrebu maternjeg jezika u oblastima gde žive pripadnici nacionalnih manjina,¹¹ pravo na očuvanje nacionalnog identiteta,¹² pravo na informisanje na maternjem jeziku,¹³ pravo na korišćenje nacionalnih simbola, pravo na održavanje veza sa sunarodnicima izvan granica,¹⁴ itd. Sva ova ustavna prava su u saglasnosti sa normama i standardima međunarodnih dokumenata UN-a, OEBS-a ili Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina, ali ostvarivanje ovih prava u mnogome zavisi od različitih republičkih i saveznih zakona koji regulišu sudske i administrativne postupke, različite nivoe obrazovanja, sistem informisanja i medije. U stvari, ovi zakoni razrađuju i oživljavaju ustavna prava. Što više, Ustavni sud Srbije i Jugoslavije je uglavnom nem i pasivan kada je reč o pitanjima vezanim za ljudska i manjinska prava.

Republički *Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma*,¹⁵ koji je zamenio raniji pokrajinski zakon, i dalje omogućava službenu upotrebu jezika nacionalnih manjina, ali u isto vreme sužava službenu upotrebu manjinskih jezika u nekim oblastima. Ovaj Zakon propisuje službenu upotrebu srpskog jezika i ćirilnog pisma na celoj teritoriji Republike, ali ostavlja

⁸ Tibor Varady, "Minorities, Majorities, Law, and Ethnicity: Reflections of the Yugoslav Case", *Human Rights Quarterly*, 19, 1997, str. 20-27.

⁹ "Zakon o sredstvima u svojini republike", član 2 (1), *Službeni glasnik RS*, 53/1995. Ova zakonska norma smatra državnom svojinom sve što opština stekne (kupi, menja, prima u poklon, nasledi, itd.) u budućnosti.

¹⁰ Ustav Republike Srbije, član 32, *Službeni Glasnik RS*, 1/1990-1, Ustav Savezne Republike Jugoslavije, član 46, *Službeni List SRJ*, 1/1994-1.

¹¹ Ustav Republike Srbije, član 8, Ustav SRJ, član 15.

¹² Ustav SRJ, član 11.

¹³ Ustav SRJ, član 46.

¹⁴ Ustav SRJ, član 48.

¹⁵ *Službeni Glasnik Republike Srbije* 45/1991.

prostor skupštinama opština da uvedu u službenu upotrebu jezik nacionalnih manjina na njihovoj teritoriji. Većina opština u Vojvodini je uvela u službenu upotrebu neki od jezika nacionalnih manjina. Najvažnija prava manjina koja su priznata ovim Zakonom su sledeća: pravo na dvojezični prvostepeni sudski ili upravni postupak, pravo na upotrebu maternjeg jezika putem sudskih tumača u postupcima, pravo na dvojezična službena dokumenta (školska svedočanstva, lične karte, izvodi iz matične knjige rođenih), pravo na dvojezične saobraćajne znake, nazive firmi i druge javne natpise. Iako u oblasti sudskih i administrativnih postupaka ovaj Zakon predstavlja korak unazad u upoređenju sa prethodnim Zakonom,¹⁶ glavni problem predstavlja sprovođenje i izvršenje aktuelnog Zakona, što je u celosti u nadležnost republičke Vlade. Pored toga, uredbe i drugi podzakonski akti su često u suprotnosti sa zakonom, ili pak državni organi zenemaruju propise koji garantuju prava manjina. U ovim slučajevima ne postoji sudska zaštita ili ona nije racionalna i efektivna, pa tako ove zakonske odredbe ostaju "mrtvo slovo na papiru".

Pravo na obrazovanje na maternjem jeziku u osnovnim i srednjim školama priznato je manjinama u Vojvodini još od 1945. godine, ali počev od 1955. godine posebne manjinske škole su zatvorene i spojene sa školama na srpskom jeziku. Na ovaj način, odeljenja sa manjinskim nastavnim jezicima i ona sa srpskom nastavnim jezikom su pod krovom iste škole. Visokoškolsko obrazovanje na manjinskim jezicima je bilo garantovano na nekim fakultetima i katedrama sedamdesetih i osamdesetih godina. Prema odredbama važećih zakona u osnovnim i srednjim školama, obrazovanje na manjinskim jezicima će se organizovati ako petnaest učenika iste generacije to zatraži.¹⁷ Na ovaj način oko 80% učenika mađarske nacionalnosti u osnovnim i oko 70% učenika mađarske nacionalnosti u srednjim školama obrazuju se na maternjem jeziku. Glavni problem predstavlja obrazovanje hrvatske nacionalne manjine, koja je pravno postala nacionalna manjina tek nakon raspada Titove Jugoslavije i nakon razdvajanja zajedničkog srpskohrvatskog jezika.¹⁸ Hrvati su danas praktično primorani da pohađaju srpske škole, da uče srpski jezik i ćirilčno pismo, srpsku književnost, istoriju i tradiciju pošto vlada odbija da organizuje posebna odeljenja ili drugačiji plan i program rada za Hrvate.

Javnim školama isključivo upravlja centralna Vlada, te plan i program rada u manjinskim odeljenjima takođe priprema Ministarstvo u Beogradu. Na žalost, ovi planovi i programi ne sadrže istoriju, tradiciju i kulturu manjina, i favorizuju srpski jezik i kulturu. Ovakav pristup direktno pospešuje asimilaciju, na štetu očuvanju posebnog identiteta manjina.

Informisanje na manjinskim jezicima takođe ima bogatu tradiciju u Vojvodini. Do 1990. godine u ovoj regiji postojao je značajan broj listova, časopisa, radio i tv programa na manjinskim jezicima, koji su bili finansirani od strane države. Nakon promene režima broj državno finansiranih medija na manjinskim jezicima je opao, ali su se pojavila neka

¹⁶ Prethodni pokrajinski zakon je omogućio vođenje postupaka na manjinskim jezicima u celosti (ne dvojezično) na svim instancama i nije predviđao primat srpskog jezika u slučaju da se stranke ne sporazumeju o jeziku postupka.

¹⁷ "Zakon o osnovnoj školi", član 5, "Zakon o srednjoj školi", član 5, *Službeni Glasnik RS*, 50/1992.

¹⁸ Srpska i Hrvatska akademija nauka su 1991. godine donele odluke, nezavisno jedna od druge, o razdvajanju ova dva veoma slična jezika.

privatna glasila. *Zakon o Radio Televiziji Srbije* i *Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine* (APV) utvrđuju da je na teritoriji Vojvodine informisanje garantovano na mađarskom, slovačkom, rumunskom i rusinskom jeziku i na drugim manjinskim jezicima.¹⁹ Radio Televizija Srbije, preko studija u Novom Sadu, emituje program na pet jezika (na srpskom, mađarskom, slovačkom, rumunskom i rusinskom, a u skorije vreme i na romskom jeziku). Prethodna opaska o obrazovanju na hrvatskom jeziku važi i za informisanje na hrvatskom jeziku. Jedini sekularni list na hrvatskom jeziku je “Žig”, nezavisni privatni list bez državne dotacije.

3. Prikaz problema

3.1. Finansiranje kulture

Kao što sam napomenuo u prvom delu, dolazak Miloševića na vlast je imao za rezultat ekstremnu centralizaciju, sa režimom koji je pokušavao da provede u delo ideologiju “Velike Srbije” i nacionalne diskriminacije. Najjače opozicione stranke (radikalno nacionalistička Srpska radikalna stranka, umereno nacionalistički Srpski pokret obnove, “građansko-nacionalna” Demokratska stranka) podržale su srpski nacionalizam, svaka na svoj način. U ovakvoj političkoj atmosferi, neke nacionalne manjine u APV su takođe organizovale sopstvene nacionalne političke stranke. Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara (DZVM) i Demokratski savez Hrvata u Vojvodini (DSHV) bili su među prvima, i ove stranke su se pojavile i na prvim višestranačkim izborima. Na prvim višestranačkim lokalnim izborima (maja 1992. godine) političke stranke Mađara i Hrvata su uspele da osvoje veliku većinu mandata u skupštini opštine Subotica, dobivši tako pravo da izaberu gradonačelnika (predsednika skupštine opštine) i članove Izvršnog odbora SO Subotice.²⁰ Koalicija DZVM i DSHV se održala na vlasti i nakon sledećih, vanrednih izbora (decembar 1992. godine).²¹ Istina, nakon trećih i do sada poslednjih lokalnih izbora novembra 1996. godine, odnos političkih snaga se nešto izmenio, ali ključni akteri na lokalnoj političkoj sceni su ostali nepromenjeni, a glavna mađarska politička stranka je ostala najpopularnija politička stranka.²²

¹⁹ Član 15 Statuta APV, *Službeni List APV*, 17/91, i “Zakon o Radio Televiziji Srbije”, *Službeni Glasnik RS*, 48/91.

²⁰ DZVM je dobila najviše glasova, osvojivši 28 odborničkih mesta od ukupno 67 u SO Subotica. Socijalistička partija Srbije je osvojila 18 mandata, DSHV je osvojio 6, lokalni Savez građana 5, dok je pro-socijalistički orijentisana Bunjevačko–Šokačka stranka osvojila 3 mandata.

²¹ Drugi po redu (vanredni) lokalni izbori u Subotici (decembra 1992. godine) ojačali su pozicije vladajuće lokalne koalicije. DZVM je osvojila apsolutnu većinu mandata (34 odbornička mesta) dok je DSHV osvojio 5 dodatnih mandata. Ekstremna Srpska radikalna stranka je uspeła da osvoji 3 mandata, dok je SPS i Savez građana dobio manje glasova nego ranije.

²² Treći po redu i do sada poslednji lokalni izbori (1996. godine) doveli su do znatnijih promena na lokalnoj političkoj sceni. 1993. godine je došlo do rascepa unutar rukovodstva do tada jedinstvene DZVM, što je bilo izazvano pre svega ličnim nadmetanjem i netrepeljivošću vodećih političara stranke. Vodeći političari (gradonačelnici, itd.) iz gradova gde su Mađari formirali lokalnu vlast su se našli u rukovodstvu DZVM (u to vreme Andraš Agošton je bio

Lokalna vlast u Subotici je opoziciona u odnosu na centralnu vlast u dvostrukom smislu. Prvo, do 1997. godine Subotica je bila jedini veći grad u Srbiji koji nije vođen od strane socijalističke koalicije. Drugo, ova opština je vođena od strane političkih predstavnika nacionalnih manjina, dok je centralna vlast u Beogradu podržavala i kreirala srpsku nacionalističku politiku u širem regionu. Zahvaljujući ovim posebnostima, lokalna vlast u Subotici je morala da se uhvati u koštac sa problemima koji daleko prevazilaze pitanja u vezi sa sistemom gradske kanalizacije, vodovoda, režima parkiranja ili drugih sličnih i tipičnih problema lokalnog karaktera. Sa postepeno rastućom centralizacijom počev od 1989. godine, fondovi kulture APV su ukinuti, a postojeći razgranati sistem institucija, medija i kulturnih organizacija nacionalnih manjina u Vojvodini ostao je bez potrebnih sredstava za svoje aktivnosti. U atmosferi ekstremnog nacionalizma, međuetničkog krvoprolića u susedstvu i ekonomske krize, centralna vlast je požurila da ukine ili znatno redukuje sredstva za manjinsku kulturu, medije, institucije i manifestacije, itd. Na ovaj način doveden je u opasnost čak i opstanak ovih institucija, direktno ugrožavajući mogućnost očuvanja kulture i identiteta manjina. Opštinska vlast je bila svesna opasnosti ove situacije i počela je da sprovodi politiku čiji je osnovni cilj bio da se sačuvaju ove ustanove, kao i da se osnuju i razrade nove. Problem nije bio samo očuvanje ovih ustanova, nego i rekonstrukcija nasleđenog sistema ustanova. Ova udruženja, ustanove, organizacije i manifestacije razvile su se tokom komunističkog perioda, sa nasleđenim kadrom i programima. Politički predstavnici manjina su tvrdili da ove stare ustanove nisu uvek adekvatno štatile interese, tradiciju i kulturu manjina, nego su služile komunističku partiju i ideologiju. Stoga je nova opštinska vlast, pre svega putem svoje politike finansiranja želela da rekonstruiše i osavremeni nasleđenu strukturu kulturnih udruženja i ustanova, sredstava informisanja, itd. Drugi izazov koji je trabao biti rešen bio je imperativ da finansiranje manjinske kulture prevaziđe granice Subotice. Naime,

---

predsednik stranke) i formirali su Savez Vojvođanskih Mađara (SVM). Velika većina odbornika DZVM u SO Subotica se pridružila SVM. Na izborima novembra 1996. godine DZVM je odbila da sarađuje sa SVM, što je rezultiralo apstinencijom razočaranih glasača mađarske nacionalnosti, i rasparčavanjem glasačkog tela. Neočekivano, SVM je gotovo zbrisao sa scene DZVM i osvojio 28 mandata, dok je DZVM osvojio tek 2. DSHV je takođe doživeo težak poraz i osvojio tek 3 mandata u novom sazivu SO Subotica. Glasove subotičkih Hrvata su mahom odneli nezavisni kandidati hrvatske nacionalnosti i Savez Građana Subotice (SGS). Ova poslednja stranke je lokalna stranka koja se verbalno zauzima za toleranciju i multietnički suživot, ali je pod jakim uticajem SPS-a. SGS je osvojio 7 mandata. Socijalistička koalicija (SPS, Jugoslovenska udružena leвица i Nova Demokratija) je osvojila 20 mandata u Subotici. Nezavisni kandidati, Bunjevačko-Šokačka stranka i Narodna seljačka stranka su osvojili ukupno 7 mandata. SVM, DSHV i SGS su uložili žalbe na rezultate, ukazujući na navodno falsifikovanje izbora od strane SPS, ali su njihove žalbe odbijene od strane Vrhovnog suda Srbije. Nakon dugih međupartijskih pregovora između SVM, SGS i SPS, vodeći političari SVM su ostali na položajima, ali je ova stranka bila primorana na ustupke prema SPS-u.

Analizirajući političke simpatije birača, možemo reći da su nacionalne stranke Mađara podržavane pre svega od strane mađarske populacije, hrvatska nacionalna stranka i SGS pre svega od strane Hrvata-Bunjevaca, a SPS od strane Srba i Jugoslovena. Ova konstatacija se zasniva na poređenju nacionalnog sastava biračkih distrikata i izbornih rezultata. Takođe je karakteristično da najjače srpske opozicione stranke (SPO, DS, SDS) nisu mogle osvojiti niti jedan mandat u lokalnoj skupštini.

većina Mađara i Hrvata živi van Subotice, čak i izvan granica opština kojima upravljaju mađarske političke stranke.²³ Zbog ovih razloga Subotica, kao najveći i finansijski najsnažniji grad, vođen od strane predstavnika manjina, morala je da nađe načina da finansira manjinsku kulturu i izvan svojih granica.

Sprovođenje ovakve politike nije bilo bezopasno. Postojala je stalna pretnja da lokalna vlast sprovodeći jednostranu pro-mađarsku ili pro-hrvatsku politiku – u cilju da balansira jednostranu politiku centralne vlasti – bude raspuštena od strane centralnih vlasti, odnosno da isprovocira srpske ekstremiste u gradu i da poveća tenzije između lokalnih Srba, Hrvata i Mađara. Stoga su lokalna vlast i političke stranke morale naći rešenje koje pospešuje očuvanje manjinskog identiteta, kulture i institucija, a u isto vreme izbeći raspuštanje lokalne vlasti, međunacionalne sukobe i optužbe zbog jednostrane nacionalističke politike.

3.2. Politika zapošljavanja i imenovanja (*kadrovska politika*)

U višenacionalnim zemljama pitanje ravnopravne i proporcionalne zastupljenosti različitih nacionalnosti u raznim oblastima društvenog života, vlasti i privrede predstavlja osetljiv problem. U ovakvim državama postoji opasnost da prosta primena principa većinskog odlučivanja ima za rezultat stalnu diskriminaciju nacionalnih manjina, zapostavljanje njihovih interesa i zaostravanje međunacionalnih konflikata.²⁴

Pre dolaska na vlast Slobodana Miloševića, Savez komunista u Vojvodini proklamovao je i primenjivao politiku takozvanih “nacionalnih ključeva”. Suština ove politike je bila da je kadrovska politika u višenacionalnoj sredini morala da odražava nacionalni sastav date regije, počev od opštinskih organa do Pokrajinskog izvršnog veća. Na primer, ukoliko u gradu X živi 40% građana slovačke nacionalnosti, u dva od pet društvenih preduzeća direktor firme je morao biti slovačke nacionalnosti. Ova politika je široko sprovedena u opštinskim i pokrajinskim organima, privredi, pravosuđu, obrazovanju, policiji, državnoj upravi, ali pre svega kada su u pitanju visoki funkcioneri – direktori, načelnici, direktori škola itd. Glavni cilj ove politike je bio da omogući “stvarnu ravnopravnost” različitih nacionalnosti i da obezbedi efektivno učešće nacionalnih manjina u društvenom i javnom životu. Na žalost, ova politika je imala i ozbiljne slabosti. Prvo, ona nikada nije do kraja sprovedena; drugo sama nacionalna pripadnost je često bila mnogo važnija od kvaliteta, što je ovu politiku ponekad činilo kontraproduktivnom. U stvari, ova ravnopravnost je bila ravnopravnost “nacionalnih komunističkih elita”. Članovi ovih partijskih elita nisu bili demokratski izabrani predstavnici nacionalnih zajednica. Stoga njihova proporcionalna zastupljenost nikada nije značila ravnopravnost nacionalnih zajednica.

Kada je nacionalistička struja Saveza komunista Srbije predvođena Miloševićem došla na vlast, gore spomenute činjenice su široko korišćene radi opravdanja odbacivanja politike “nacionalnog ključa”. “Najbolje kadrove na najviše položaje!” – uporedo sa ovakvim i

²³ Ove opštine su Mali Idoš, Kanjiža, Senta, Bečej, Ada i Bačka Topola.

²⁴ Vidi Arend Lijphart, *Democracies – Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*, Yale University Press, New Haven, 1984, str. 22-23.

sličnim parolama, srpska vlast i SPS su provodili tiho etničko čišćenje u svim oblastima društvenog života. Od 1990. godine, u Vojvodini, Hrvati, Mađari i ostali ne-Srbi su masovno smenjivani sa visokih položaja u državnom aparatu, sudovima, policiji, preduzećima u državnom vlasništvu, školama, itd. i zamenjivani sa često manje kvalifikovanim srpskim funkcionerima – članovima Miloševićeve SPS.

Ova politika “plišanog etničkog čišćenja” je brzo zahvatila i Suboticu. Broj visokih funkcionera hrvatske i mađarske nacionalnosti je ubrzo smanjen u svim oblastima. Prema Helsinškom odboru za ljudska prava u Srbiji, broj direktora u školama i društvenim preduzećima pripadnika mađarske, odnosno hrvatske, nacionalnosti drastično je smanjen. 1997. godine od četrnaest subotičkih velikih preduzeća i banaka u državnom vlasništvu, samo je jedno imalo na čelu direktora mađarske nacionalnosti, dok od dvadesettri osnovne škole samo u četiri je direktor bio Mađar, dok je u dve direktor bio hrvatske nacionalnosti.²⁵

4. Ciljevi i strategije

4.1. Finansiranje kulture

Glavni cilj politike lokalne vlasti u pogledu finansiranja kulture bio je očuvanje i razvoj postojeće mreže kulturnih društava, udruženja, institucija, medija, lokalnih manifestacija, kao i pronalaženje načina sredstava za pomaganje mađarske i hrvatske kulture u celoj Vojvodini. Neimari ove politike iz političkih stranaka koje su uključene u lokalnu vlast bili su svesni da su sredstva opština u kojima vlast drže stranke manjina jedina javna sredstva koja se mogu potrošiti za dobrobit manjinske zajednice. Sva ostala javna sredstva se raspoređuju centralizovano (uključujući i sredstva namenjana za potrebe manjinske kulture) bez odobrenja, pa čak i bez mišljenja direktno zainteresovanih nacionalnih manjina odnosno njihovih predstavnika. Institucije manjina, osnovane od strane Beograda, kao što su redakcije na manjinskim jezicima Radio Televizije Srbije (RTS) ili državne škole, su do dana današnjeg političke igračke režima.

Lokalna vlast je stoga preduzela raznovrsne mere i akcije.

- a) Osnovane su nove i sačuvane su postojeće kulturne institucije čiji je osnivač i finansijer opština, kao što su Gradska biblioteka, Narodno pozorište, Pozorište Kostolanji Deže, Radio Subotica, Gradski muzej, Dečije pozorište, Likovni susret. Za ove potrebe lokalna vlast je trošila otprilike milion US dolara u dinarima godišnje.²⁶ Kreatori lokalne politike nisu samo finansirali kulturu nego su i kreirali kulturnu politiku ovih institucija, pre svega uz pomoć finansiranja i politike zapošljavanja. Na ovaj način podržavani su oni koji su bili spremni da prihvate politiku multikulturalnosti i zaštite manjinskih kultura. Treba međutim istaći da nacionalna i politička isključivost nije dominirala ovim institucijama, ali izvesna politička lojalnost je zahtevana.

²⁵ *Izveštaj o stanju ljudskih prava u Srbiji za 1997. godinu*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, januar 1998, str. 102-104

²⁶ Finansijski podaci potiču iz budžeta opštine za 1998. godinu (*Službeni list opštine Subotica*, 1/1998). Visina i procenat sredstava za potrebe kulture bio je sličan i u periodu 1993-1997.

- b) Najznačajniji dugoročni cilj lokalne vlasti bio je da rekonstruiše, pojača i snažno dotira tri najznačajnija kulturna centra (kulturno-umetnička društva) u gradu: mađarski “Nepker”, hrvatsko “Bunjevačko kolo” i srpski “Sveti Sava”. Najstariji među ovim nacionalnim kulturnim centrima je “Nepker”, koji je osnovan 1872. godine. Primarni cilj politike finansiranja koju je sprovela lokalna vlast je da se osigura dugoročna finansijska vitalnost i samostalnost ovih nacionalnih kulturnih centara. Da bi se ostvarili ovi ciljevi, lokalna vlast je finansirala potpunu rekonstrukciju. Zgrade KUD-ova su gotovo od temelja ponovo sagrađene u periodu od 1994. do 1998. godine. Sva tri nacionalna kulturna centra su dobila velike moderne zgrade, sa više prostora i opreme. U četiri budžetske godine otprilike milion US dolara je potrošeno na ove projekte. Značaj ovih akcija je utoliko veći ako računamo da se sve ovo dogodilo u vremenu najteže ekonomske krize na ovim prostorima od Drugog svetskog rata. Cilj ovih ulaganja nije bio samo da se obnove prostorije nacionalnih kulturnih udruženja, nego da se i kvalitativno poboljša njihov rad. U nekim slučajevima kadrovske promene su inicirane, te lokalna vlast je takođe predložila nove planove i programe. Međutim treba odmah istaći da investicije nisu predstavljale nagrade za lojalnost ili sredstva za ucenu – radilo se o koordinaciji i usaglašavanju između opštine i KUD-ova. Pored ovih velikih vanrednih investicija, lokalna vlast je godišnje finansirala aktivnosti ovih organizacija pojedinačno sa 50.000 dinara (u to vreme oko 5.000 USD). Ovaj iznos, zajedno sa sopstvenim izvorima KUD-ova, bio je dovoljan za pokrivanje troškova funkcionisanja.
- c) Sledeća značajna aktivnost lokalne vlasti je finansiranje ostalih kulturnih društava i manifestacija u Subotici i u Vojvodini. Mala kulturna društva i manje kulturne manifestacije su dotirane sa oko 40.000 USD u dinarima godišnje iz lokanog budžeta. Subotička simfonija, folklorni Tamburaški orkestar, pevački hor “Pro Musica” dotirani su pojedinačno sa oko 4.000-8.000 USD godišnje. Bez ove pomoći opstanak ovih tradicionalnih muzičkih ansambala bi bilo gotovo nemoguć. Počev od 1992. godine, značajne popularne kulturne manifestacije su zaživele ili opstale uz pomoć opštinske vlasti. Međunarodni filmski festival na Paliću, multikulturalni pozorišni festival na Paliću, tradicionalna hrvatska manifestacija “Dužijanica” (praznik novog hleba i žetve) dotirane su iz lokalnog budžeta godišnje sa 10.000-20.000 USD u dinarskoj protivvrednosti. Pored ovih daleko poznatih multikulturalnih manifestacija, lokalna vlast je uspela da finansira mnoštvo, pre svega mađarskih manifestacija i udruženja van Subotice. Putujući salaški teatar “Tanjasinhaz”, KUD “Nepker” u Kuli, TAKT, VIFO (Vojvođanski omladinski forum) su samo neki iz ove grupe manifestacija i udruženja. Oni su finansirani pre svega iz budžetskih rezervi (godišnje oko 30.000 USD u dinarima).
- d) Finansiranje političkih i kulturnih medija manjina je među prioritetnim ciljevima lokalne kulturne politike. Kulturalni časopis “Üzenet” na mađarskom jeziku, nedavno nastali pedagoški časopis na mađarskom jeziku “Új Kép”, mađarski politički nedeljnik “Szabad Hét Nap”, politički časopis na hrvatskom jeziku “Žig”, lokalne novine na srpskohrvatskom jeziku “Subotičke novine”, književni časopis “Rukovet”, glavni su primaoci novčane pomoći. Novčana dotacija ovih listova varira od 1.000 do 20.000 USD u dinarima godišnje. Nedavno, lokalna vlast je prekinula finansiranje pro-SPS nedeljnika “Dani” na srpskom jeziku. Ovaj potez je obrazložen nacionalističkom

uređivačkom politikom lista, koja je okrenuta protiv nacionalnih manjina, i koja ne služi miroljubivom suživotu u Subotici. Takođe treba napomenuti da lokalna vlast sa 8.000 USD pomaže i jedini dnevni list na mađarskom jeziku "Magyar Szó", koji se priprema u Novom Sadu i vlasništvo je države. Ovaj poduhvat ćemo lakše razumeti ako se uzme u obzir da je i pored državnog vlasništva "Magyar Szó" poštovan kao opozicioni list, sa samostalnom uređivačkom politikom, i da se svakodnevno u Subotici prodaje više hiljada primeraka ovog lista. Postojanje ovog lista je od izuzetnog značaja za mađarsku nacionalnu manjinu u Vojvodini. Najzad, za različita nova izdanja predviđeno je i potrošeno otprilike 30.000 USD.

4.2. Politika imenovanja i zapošljavanja

Od 1992. godine, glavni strateški cilj lokalne vlasti u Subotici je da sačuva etničku ravnotežu u opštinskoj administraciji i javnim preduzećima, pošto lokalna vlast može da utiče na politiku imenovanja i zapošljavanja samo u ovim institucijama. Najvažniji položaji su sledeći: opštinski funkcioneri (predsednik i članovi izvršnog odbora skupštine opštine, gradonačelnik i zamenici gradonačelnika, sekretar opštine, itd.), opštinska uprava, javna preduzeća i ustanove osnovane od strane opštine (Gradska biblioteka, Narodno pozorište, komunalna preduzeća: Vodovod i kanalizacija, Čistoća i zelenilo, itd.).

U pogledu ove politike, vredi citirati sekretara opštine Gabrielu Agošton:

"Nekako smo morali naći odgovor na "tiho etničko čišćenje" u državnom sektoru, tako da smo često zapošljavali nadarene i obrazovane ljude kojima je dat otkaz ili koji su zapostavljeni zbog nacionalne pripadnosti ili političkih pogleda. Očuvanje proporcionalne nacionalne zastupljenosti je važan cilj za nas, ali ovo nikad nismo činili protivno stručnim kvalitetima pojedinca. Profesionalne sposobnosti su uvek zahtevane."²⁷

Lokalna vlast je vodila računa o paritetnoj nacionalnoj zastupljenosti u gradu kada je reč o izboru i imenovanjima na najviše lokalne funkcije. Od 1992. godine gradonačelnik (predsednik Skupštine opštine) Subotice je po nacionalnosti Mađar (Jožef Kasa – kandidat Stranke vojvođanskih Mađara), dok je jedan od zamenika gradonačelnika po nacionalnosti Srbin, a drugi Hrvat–Bunjevac. U pogledu Izvršnog odbora, vladajuća koalicija je redovno pokušavala da uključi i člana srpske nacionalnosti. Ovo je pre svega bila politička poruka lokalne vladajuće koalicije Mađara i Hrvata prema srpskoj populaciji i strankama, sa ciljem da ukaže na višenacionalni karakter i politiku lokalne vlasti.

Politika "nacionalnog ključa" je provođena i u javnim preduzećima i ustanovama čiji je osnivač opština. Od postojećih 19 javnih komunalnih preduzeća (JKP Vodovod i kanalizacija, JKP Toplana, JKP za sportske objekte, itd.) i kulturnih ustanova (Gradska biblioteka, Gradski muzej, Narodno pozorište, itd.), u osam direktori su Mađari, u pet Hrvati–Bunjevci, u šest Srbi i Crnogorci. Ovi pariteti su slični nacionalnoj strukturi gradske populacije. Na naše pitanje o stranačkoj lojalnosti, Gabriela Agošton je odgovorila sledeće:

---

²⁷ Intervju sa Gabrielom Agošton, Subotica, 2. novembar 1998. godine.

“Prvenstvena lojalnost koja se traži je profesionalna lojalnost i sposobnost. Naravno, kada se radi o kulturnim ustanovama, lokalna koalicija je odobrila imenovanje samo onih direktora koji su privrženi ideji multikulturalnosti, i koji rade za dobrobit mađarske i hrvatske kulture.”²⁸

Politika “nacionalnog ključa” je sprovedena najotvorenije u opštinskoj administraciji, gde je kadrovska politika direktno pod kontrolom sekretara opštine. Načelnici i saradnici raznih odeljenja imenovani su i zapošljavani ne samo na osnovu nacionalnih pariteta u gradu, nego se vodilo računa o tome da službenici koji komuniciraju sa građanima znaju oba jezika na visokom nivou (srpskohrvatski i mađarski). Međutim treba napomenuti da je postojala nasleđena struktura zaposlenih iz 1992. godine (koja je takođe bila bliska nacionalnom sastavu grada). Stoga je multikulturalna politika kreirana pre svega preko zapošljavanja nove radne snage (nakon penzionisanja i spontanijih promena radnih mesta), ili uporedo sa povećanjem ukupnog broja zaposlenih u opštinskoj administraciji. Ovakvom politikom lokalne političke stranke su nameravale da pošalju dvostruku poruku. Kao prvo, želele su da kreiraju i da se drže jedne politike koja je ponuđena kao alternativa politici nacionalne isključivosti i šovinizma – koja je toliko karakteristična za političku klimu na teritoriji bivše SFRJ – očuvanjem paritetne nacionalne zastupljenosti i multikulturalnosti na lokalnom nivou. Kao drugo, lokalne vlasti u Subotici su želele da sprovedu svoju sopstvenu, mnogo umereniju “nacionalnu” kadrovsku politiku imenovanjem službenika koji su otvoreni za kooperaciju i bliski njihovoj ideologiji, prvenstveno štiteći interese svojih sunarodnika. Pod ovim podrazumevam konkretno da se ipak može primetiti skromno povećana zastupljenost Hrvata i Mađara, naročito kod novozaposlenih mladih ljudi (pre svega ako uzmemo u obzir prognoziranu nacionalnu proporciju stanovništva iz 1998. godine).

5. Sprovođenje i razvoj

5.1. *Finansiranje kulture*

Lokalna vlast u Subotici je bila često kritikovana u vezi svoje politike finansiranja kulture, iz oba pravca – iznutra i sa strane. Nakon cepanja u okviru DZVM, većina poslanika na svim nivoima (savezne, republičke i lokalne skupštine) optirala je za novu mađarsku političku stranku, za Savez Vojvođanskih Mađara (SVM). U Subotici, preostala frakcija DZVM-a je počela da snažno kritikuje politiku SVM-a. 1996. godine odbornici DZVM su kritikovali investicije u KUD “Nepker”. Pored optužbi o korupciji, oni su generalno poricali postojanje potrebe za ovom investicijom, zalažući se za davanje prednosti komunalnim investicijama. Možda je za spoljnog posmatrača čudno da odbornici mađarske političke stranke, donedavno u istoj partiji, kritikuju jednu investiciju čiji je cilj očuvanje mađarskog identiteta i kulture, a da to ne čine srpski nacionalisti. Ovo nije mesto za detaljnu analizu i objašnjenje ovog fenomena, ali smatram da se iza ovakvog ponašanje pre svega krije

²⁸ Intervju sa Gabrielom Agošton, Subotica, 2. novembar 1998. godine.

personalno političko rivalstvo. Optužbe za korupciju nisu nikada dokazane, a vladajuća koalicija je uspjela da izvrši potpunu rekonstrukciju zgrade “Nepkera”.

S druge strane, odbornici SPS-a u Skupštini su često kritikovali politiku finansiranja, tvrdeći da ona privileguje Mađare i Hrvate. Možemo generalno da zaključimo da je ovakva politika u finansiranju bila moguća zahvaljujući činjenici da Mađari nisu bili primarna meta srpskog šovinizma u proteklih deset godina. Srpski nacionalizam je bio okrenut pre svega prema Albancima, Muslimanima i Hrvatima. Neko bi mogao uverljivo da tvrdi da je centralna vlast u Srbiji prećutno odobrila ovakvu lokalnu politiku iz pragmatičnih razloga. Prvo, ovakva politika nije suviše podrivala totalitarnu vlast SPS-a i centralne vlasti i njihovo shvatanje “srpskih nacionalnih interesa”. Drugo, ovakvo stanje je moglo da služi kao “dokaz” demokratije, zaštite nacionalnih manjina i vertikalne podele vlasti u Srbiji. Razbijanje i raspuštanje demokratski izabrane lokalne vlasti u Subotici bi dovelo do ozbiljnih međunarodnih pregovaranja i pritisaka. Važno je takođe napomenuti da jedini put Srbije prema Evropi vodi preko Mađarske. Na izborima novembra 1996. godine, SVM je doduše osvojio najviše mandata, ali zbog slabog uspeha koalicionog partnera DSVH, lokalna vlast je uzdrmana. Nakon dugotrajnih i tajnih pregovaranja, ključni lokalni funkcioneri (predsednik IO i gradonačelnik) su ostali na svojim mestima, i sa manjim ustupcima politika je ostala nepromenjena.

5.2. Politika imenovanja i zapošljavanja

Sprovođenje politike koja je opisana u ranijim poglavljima nije bilo suviše problematično. Ogromna većina lokalnog stanovništva je podržavala ovu politiku, čak ni SPS niti druge srpske stranke nisu nikada glasno kritikovale ovu politiku. Moramo ponoviti da politika SPS-a nikada nije bila otvoreno protiv nacionalnih manjina, nego je ova stranka jednostavno u praksi sprovodila srpsku etničku dominaciju u državnoj administraciji. Samo jednom, u aprilu 1997. godine, odbornik SPS-a i šef odborničke grupe SPS-a, Duško Stipanović postavio je ovo pitanje u lokalnoj skupštini, iznoseći tvrdnju o navodnoj diskriminaciji Srba u lokalnoj upravi. Međutim, nakon detaljanog izveštaja, čak i frakcija SPS-a je morala da prihvati da su nacionalni pariteti u lokalnoj administraciji generalno ispoštovani.

6. Ostvareni rezultati i uspesi

6.1. Finansiranje kulture

U sferi finansiranja kulture rezultati nisu trenutačni i jasno uočljivi. Stvarno je problematično odrediti rezultate ove politike, i nagađati šta se moglo desiti da ove mere nisu primenjivane.

Prema Zoltanu Šiflišu (član Izvršnog Odbora, zadužen za kulturne delatnosti):

“Naš najveći uspeh je da smo uspeli sačuvati naše kulturne i folklorne organizacije. Što više, ovih godina ostvarili smo uvećanje od 8,5% u broju udruženja i grupa. Značajan rezultat je i to ... da smo nakon deset godina uspeli da ponovo uspostavimo posebno

Dramu na mađarskom i Dramu na srpskom jeziku. Duhovna i materijalna rekonstrukcija Narodnog Pozorišta je već počela. Izgradili smo ili obnovili zdanja najvažnijih nacionalnih kulturno-umetničkih centara. Takođe želim napomenuti da je lokalna samouprava postala glavni sponzor nekoliko mađarskih manifestacija van Subotice, koje su lako mogle nestati bez naše pomoći.”²⁹

Nije lako navesti ona mađarska, hrvatska ili čak srpska udruženja, organizacije, listove, manifestacije koje bi nestale bez finansijske pomoći lokalne samouprave. Međutim, možemo zaključiti da bi se bez ove pomoći mnoge od njih morale suočiti sa velikim iskušenjima. Doduše, ovo snažno i značajno učešće lokalne samouprave u kulturnom životu nije moglo biti dovoljna protivmera neprijateljskom nacionalističkom okruženju i državnoj moći, ali je moglo služiti i služio je kao štiti. Lokalna vlast je bila jedina vlast (doduše i ne suviše značajna) u koju su građani mađarske, hrvatske i druge ne-srpske narodnosti imali poverenje. Svaka pojedina nestala kulturna ustanova, časopis ili kulturna manifestacija mogla je ostaviti manjine još više nezaštićenim i očajnim, i tako najverovatnije pospešiti njihovu emigraciju ili asimilaciju kao krajnji rezultat.

S druge strane, lokalna vlast je uspela da sačuva duh međunacionalne tolerancije, mira i spokojstva u gradu, pre svega jer ova politika nikada nije bila nacionalno isključiva i agresivna. Politička parola je glasila “Mi želimo ista prava za sve, poštovanje i hrvatske i mađarske zajednice!” Zahtev za pravima i uvažavanjem nikad nije bio sveden na mađarsku i hrvatsku zajednicu. Ova politika uključivanja je dala svoje pozitivne efekte, pomažući da se očuva opšta klima multikulturalne tolerancije.

Nije preterano tvrditi da je budžet Subotice predstavljao glavni izvor sredstava za očuvanje civilnog društva kod Mađara i Hrvata. Više stotine hiljada dolara je potrošeno godišnje za kulturne potrebe. Ova suma znatno prevazilazi dotaciju koja stiže od Fondacije Ilješ (najznačajnija mađarska fondacija koja pomaže mađarsku kulturu van granica Mađarske), ili dotacije koja stižu iz budžeta Autonomne Pokrajine Vojvodina.

Međutim, moramo navesti i neke kritičke opaske. Prvo, političke stranke koje stoje iza lokalne vlasti, prvo DZVM, pa potom SVM i DSHV, nikad nisu razradile detaljne planove i programe za finansiranje kulture. Nedostatak dugoročne strategije, meritorne selekcije, prioriteta sa analizom troškova i efekata, svakako je učinio analizirane napore manje produktivnim. S vremena na vreme dešavalo se da su dobijali više oni koji su najviše jadikovali, prvi stigli ili imali bolje “veze”, dok su mnogo značajniji poduhvati ostali bez dotacije. Drugi značajan nedostatak je nepostojanje kontrolnih mehanizama. Kako i za kakve ciljeve je novac potrošen? Kakvi su bili pozitivni efekti za određenu nacionalnu zajednicu? Samo su gradonačelnik i pojedini članovi IO vršili nadzor nad efektima. Donekle je sve ovo bilo nužno, delimično se radi i o rezultatu komunističkog nasleđa, ali ipak će u budućnosti biti neophodno jasno definisati programe sa detaljno određenim prioritetima, što bi trebalo da vodi i smanjenju improvizacija u ovim oblastima.

Takođe je uočljivo da su druge lokalne samouprave pod kontrolom DZVM, a kasnije SVM (Ada, Mali Idoš, Bačka Topola, Bečej, Kanjiža i Senta), daleko manje činile u oblasti finansiranja kulture od Subotice. Kako je Zoltan Šifliš rekao:

²⁹ Intervju sa Zoltanom Šiflišem, članom Izvršnog odbora koji je zadužen za kulturu. Subotica, 21. oktobar 1998. godine

“Tako smo članovi iste političke stranke, nismo uspeli da uspostavimo ni najosnovniju koordinaciju i saradnju. Mi možemo da provedemo našu politiku samo uz definisanje proriteta, koordinacijom i koncentracijom naših napora. Ovo nije učinjeno čak ni u Subotici, a da o ostalih šest mađarskih opština i ne govorimo.”³⁰

6.2. Politika imenovanja i zapošljavanja

Osnovni rezultat politike zapošljavanja i imenovanje lokalne vlasti je da je u lokalnoj vlasti, opštinskoj administraciji, javnim preduzećima i kulturnim ustanovama, procenat i reprezentacija građana pripadnika mađarske, hrvatske i srpske narodnosti ostala nepromenjena. Ovo je veoma značajan rezultat u okolnostima ekstremnog srpskog nacionalizma, kada su manjine izložene diskriminaciji i svim oblastima društvenog života koji je pod uticajem države.

Ranije sam ukazao na neke konkretne podatke u vezi sa nacionalnom pripadnosti direktora javnih preduzeća i lokalnih kulturnih institucija. Donja tabela prikazuje ukupni broj i nacionalni sastav opštinske uprave u Subotici u razdoblju između 1993-1998. godine.³¹

Tabela 1. Ukupni broj i nacionalni sastav opštinske uprave u Subotici u razdoblju između 1993-1998. godine.

	1993	1996	1998
Ukupan broj zaposlenih	208 (100%)	231 (100%)	259 (100%)
Mađari	88 (42%)	101 (43%)	113 (44%)
Hrvati/Bunjevci	58 (28%)	63 (27%)	70 (27%)
Srbi	29 (14%)	33 (14%)	37 (14%)
Jugosloveni	27 (13%)	30 (13%)	33 (13%)
Ostali	6 (3%)	5 (3%)	6 (2%)

Iz ovih podataka se može zaključiti da se broj zaposlenih u gradskoj administraciji povećao za više od 20%, dok je nacionalni sastav ostao gotovo nepromenjen. Ove proporcije odgovaraju nacionalnom sastavu grada Subotice prema poslednjem popisu stanovništva 1991. godine. Prema nekim proračunima, broj Srba u Subotici se povećao za oko 10.000, dok je broj Hrvata i Mađara smanjen za najmanje 6.000-8.000. Na ovaj način očuvanje proporcija iz 1991. godine je pre svega odgovaralo interesima lokalne mađarske i hrvatske zajednice, služeći kao protivteža diskriminaciji koja je sprovedena prilikom imenovanja i zapošljavanja u državnom sektoru.

³⁰ Intervju sa Zoltanom Šiflišem, članom Izvršnog odbora koji je zadužen za kulturu. Subotica, 21. oktobar 1998. godine

³¹ Svi podaci potiču od gradske administracije. Nacionalna pripadnost je određena na osnovu ličnog izjašnjavanja svakog zaposlenog.

Uticaj ovakve politike i prakse na lokalnu populaciju i centralnu vlast ne možemo tačno utvrditi pošto ne raspolažemo sa potrebnim podacima. Prema nekim istraživanjima javnog mnjenja, međunacionalna tolerancija je i dalje na visokom nivou u Subotici unatoč klime koja je zatrovana međunacionalnim sukobima na teritoriji bivše SFRJ³² – politika imenovanja i zapošljavanja u Subotici doprinela je očuvanju minimalne međunacionalne tolerancije u opštini i u regionu.

Nadasve je moguće da su lokalna samouprava i ustanove povezane sa njom postale skromna ali nezamenjiva utočišta za Mađare i Hrvate u Subotici i u širem regionu. Uz pomoć analizirane prakse, vladajuće lokalne političke stranke su pokušale da zaustave proces široko rasprostranjene socijalne i političke diskriminacije prema Mađarima i Hrvatima. Uz malo empatije, neko bi mogao čak zaključiti da je lokalna samouprava ostala tvrđava multikulturalnosti u okruženju ekstremnog srpskog nacionalizma. Na ovaj način, lokalna vlast je doprinela da proces emigracije (Hrvata i Mađara) bude manje drastičan i masovan u poslednjih nekoliko godina.

Možemo samo nagađati šta bi se desilo ukoliko bi SPS, odnosno Srpska radikalna stranka, došla na vlast. Živi primeri drugih višenacionalnih opština u Vojvodini, gde su ove stranke na vlasti čine autora ovog teksta veoma skeptičnim.

S druge strane, vladajuća lokalna koalicija nikad nije sprovodila politiku nacionalne isključivosti. I pored ozbiljne diskriminacije mađarske i hrvatske populacije na državnom nivou, oni sprovode višenacionalnu politiku koja nije jednostrana i isključiva. Ovim je izbegnuta direktna konfrontacija sa srpskim nacionalistima i afirmisana je multikulturalnost u Subotici.

7. Zaključci

U pogledu politike lokalne vlasti u Subotici, čitalac može izvesti zaključak u dva pravca: prvo, o zaštiti prava nacionalnih manjina; drugo, o multikulturalnosti – suživotu različitih kultura i običaja.

Ako analiziramo politiku lokalne vlasti u finansiranju kulture i imenovanju funkcionera iz perspektive manjinskih prava i zaštite Hrvata i Mađara u Vojvodini, možemo zaključiti da je ova politika bila originalna i uspešna. Unatoč neprijateljskom okruženju, enormnoj centralizaciji i padu standarda manjinskih prava, lokalna vlast je uspela da barem delimično balansira ove tendencije i da zaštititi interese Mađara i Hrvata u Subotici i šire. Sa svojom politikom finansiranja kulture, lokalna vlast je uspela da očuva postojeću mrežu kulturnih udruženja, novina i časopisa, manifestacija, itd. Sem toga, lokalna vlast je uspela da potpuno obnovi glavne kulturne centre-udruženja Hrvata i Mađara, čime je obezbedila na duge staze objekte i sredstva potrebna za funkcionisanje civilnog društva i za slučaj političkih promena u Subotici. Lokalna samouprava je na ovaj način delimično služila kao “manjinska samouprava”, obezbedivši efektivno učešće manjina u pitanjima koja se tiču njihovog kulturnog identita. Sve je ovo bili moguće zahvaljujući činjenici da je velika većina Mađara u Subotici uzastopno glasala za manjinske nacionalne stranke i njihove programe. Politika

³² Toribos, “Političko i javno mjenje Subotice”, *Newsletter 9*, Maj 1998, st. 4.

imenovanja i zapošljavanja lokalne vlasti obezbedila je uravnoteženu reprezentaciju manjina u javnom životu. Diskriminacija u državnom i javnom sektoru bila je delimično uravnotežena na lokalnom nivou. Na ovaj način pojedinci, pripadnici hrvatske i mađarske manjine osećali su se manje diskriminirani i poniženi zbog neprijatnih efekata centralne nacionalističke politike. U okolnostima kada su barem najosnovnija minimalna demokratska pravila ispoštovana od strane centralne vlasti, politički organizovane i lokalno koncentrisane nacionalne manjine mogu stvoriti uslove za očuvanje samobitnosti i efektivno učešće u javnom životu. Primer Subotice može da posluži kao dokaz koliki može biti značaj lokalne samouprave, i pored ograničenih ingerencija i za manjine nepovoljne politike centralne vlasti. Politika finansiranja kulture i imenovanja funkcionera imala je uticaja na prihode hiljada pojedinaca, pre svega pripadnika obrazovanog srednjeg sloja. Ova preraspodela javnih sredstava je služila opstanku mađarskih i hrvatskih intelektualaca u Subotici, imajuću u vidu da je njihova emigracija bila najizraženija na početku devedesetih godina. Bez svesne i nezavisne kulturne elite očuvanje manjinske kulture je u najmanju ruku problematično.

S druge strane, politika finansiranja i imenovanja koju je vodila lokalna vlast u Subotici nikada nije bila nacionalistička. Ona je sprovedena uvek uz poštovanje višenacionalnog karaktera grada. Motivisana s jedne strane iskrenim priznavanjem vrednosti multikulturalnosti, a s druge strane vođena pragmatičnim strahom od eskalacije međunacionalnih konflikata, lokalna vlast je respektovala činjenicu da veliki postotak (oko 40%) stanovništva pripada srpskom i crnogorskom narodu, ili se izjašnjavaju kao Jugosloveni. Vladajuća mađarska politička stranka uključila je u koaliciju hrvatsku političku stranku, čak i onda kada je imala apsolutnu većinu u skupštini. Jedan od zamenika gradonačelnika i član izvršnog odbora je uvek bio Srbin po nacionalnosti. Najznačajnije finansirane manifestacije su imale višenacionalni karakter, odražavajući različitost, a ne samo mađarsku ili hrvatsku kulturu. Lokalni političari su uvek pokušavali da izbegnu većinsko odlučivanje i preglasavanje odbornika srpske nacionalnosti na lokalnom nivou. Oni su pokušali da ne čine ono što je vlada u Beogradu neprekidno činila na nivou države počev od 1989. godine – da zanemare glas manjine skrivajući se iza demokratije i principa većinskog odlučivanja.

Značaj iskrene višenacionalne politike je uvek suštinski u slučajevima kada veliki postotak stanovništva ne pripada "većinskom narodu". U Srbiji je kulturna i jezička raznolikost često deklarirana kao vrednost, ali ona je u praksi služila režimu kao povod za izazivanje konflikata, diskriminacije i dominacije. Tek kad kreatori politike budu priznali – motivisani ili pragmatičnim razlozima ili iskrenim uverenjem – da je različitost trajna vrednost koju treba očuvati, a ne neprijatna prepreka u procesu izgradnje nacije, višenacionalne države mogu postati isto tako stabilne kao homogene nacionalne države. Kreatori politike u Subotici su učinili korake u ovom pravcu. Nadalje, oni su dokazali da politička podela uz etničke linije razdvajanja, ne stvara nužno politiku dominacije i isključivosti, nego takođe može proizvesti ravnotežu i međusobno poštovanje.

Politika finansiranja kulture i imenovanja funkcionera u Subotici nije perfektna i nikako nije čudotvorni eliksir za višenacionalne zajednice. One je više rezultat specifičnih okolnosti i pragmatičnih političkih odluka.